

O ALIANȚĂ LITERARĂ. DE LA CRITICA BIOGRAFICĂ LA ÎNTOARCEREA AUTORULUI

Ștefan Fircă*

Unul dintre numele de autori români care lipsesc din *Întoarcerea autorului* este Șerban Cioculescu, fapt predictibil, dacă privim trunchiul teoretic preponderent francez pe care se sprijină argumentația critică, dar uimitor pentru cititorul care îi descoperă în cuprins pe Maiorescu, Călinescu, Eliade, Eugen Ionescu sau Marin Preda. În schimb, ultimul capitol al cărții lui Eugen Simion e cioculescian prin excelență, prin scenarizarea unor schimburi de replici cărturăresc-amicale dintre un profesor și un discipol, ecouri ale dialogurilor dintre „Eudoxiu” și „învățăcelul” său cu care criticul format în anii interbelici, ajuns la o vârstă înaintată, înveselea paginile mai multor reviste de profil. Simpatia lui Eugen Simion pentru Cioculescu a rămas constantă peste decenii, de la capitolul din *Scriitori români de azi* (1974) până la medalionul din *Dicționarul general al literaturii române* (2004). O primă cauză ține de parcursul academic al primului, care și-a susținut teza de doctorat despre critica lovinesciană avându-l drept conducător științific pe cel din urmă. A doua cauză ar putea fi însă ideologică, iar ea face substanța acestui articol: Eugen Simion găsește în Șerban Cioculescu un precursor convenabil al demersului său de recuperare a biograficului, într-o lume literară care îmbrățișase tezele autonomiei estetice, cu exagerările de rigoare.

Biografismul la Cioculescu. Faze și acomodări

De fapt, interesul pentru filonul biografic traversează trei etape ale activității lui Cioculescu. În faza interbelică, prelungită și în anii războiului, criticul contribuie la scoaterea biografiei literare de sub două spectre, unul prea rigid, altul prea frivol: pe de o parte, biografia documentară, de tip academic a unui G. Bogdan-Duică („fanatic exclusivist al amănuntului, dar neîn stare de sinteză”, cum îl caracteriza un comentator al timpului¹); pe de alta, biografia romanțată, care-și permitea licențe inadmisibile de la adevărul istoric în numele succesului de librărie, așa cum practica Octav Minar, B. Jordan și Lucian Predescu (în „viețile” de

* Lect. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea București; e-mail: stefanfircă@litere.unibuc.ro.

¹ Octav Șuluțiu, *Șerban Cioculescu: Viața lui I.L. Caragiale*, „Familia”, seria III, anul VII, nr. 3-4, martie-aprilie 1940, p. 92, reprodus în Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. II. *Aspecte literare contemporane. Viața lui I.L. Caragiale. Caragialiana*, Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Bianca Burța-Cernat, Ștefan Fircă și Alexandru Farcaș, introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2019, p. 1130).

scriitori pe care în bună măsură le fabricau). În contrast cu cele două spectre, al academismului și al romanțării, Cioculescu a furnizat în *Viața lui I.L. Caragiale* (1940) și *D. Anghel. Viața și opera* (1945) un model viabil al biografiei literare. Celălalt model aparținându-i lui Călinescu, din *Viața lui Mihai Eminescu* (1932) și *Viața lui Ion Creangă* (1938), critica le va așeza mereu în contrast, pentru a forma polaritatea descriptiv/ narativ sau documentar/ creativ, de regulă cu un spor de simpatie pentru termenul din urmă al binomului, datorat și moștenirii impresioniste bine conservate în cultura literară de la noi. În faza lui postbelică, biografismul cioculescian se lasă contaminat de discursul oficios al R.P.R., dobândind pe alocuri tonul muștrător propagandistic. După „reabilitarea” sa din 1957, criticul proclamă „legătura literaturii cu viața” și în articole publicate în presa centrală², dar și în studii de specialitate dedicate unor autori vechi sau recenti³. În fine, în faza târzie, din perioada R.S.R., nota moralizatoare rămâne, de obicei fără diezul fals al propagandei. Discursul biografic se apropie acum de moralistică, în sensul vechi francez al cuvântului. De exemplu, Cioculescu e preocupat în mai multe articole de relațiile unor mari scriitori (Arghezi, Mateiu I. Caragiale) cu mamele lor, fără *propos*-uri psihanalitice, în niște pagini în care se resimte însă un patos provenit din propria traumă a orfanității. Rămas fără mamă la 10 ani și fără tată la 12, Șerban Cioculescu a fost crescut de bunicii materni la Turnu Severin într-un climat afectiv mai curând auster⁴. Din această istorie personală s-a născut „acea cută prematură de seriozitate până la severitate, mult mai târziu temperată de umor și îngăduință”⁵, observabilă de-a lungul ciclului de articole pe teme „mateine”. Analizându-i viața și opera, Cioculescu îi găsește lui Mateiu tot felul de pete morale în raporturile sale accidentate cu tatăl, I.L., și cu mama, Maria Constantinescu.

² Șerban Cioculescu, *Legătura literaturii cu viața*, „Scânteia”, anul XXXV, nr. 7028, 2 iulie 1966, pp. 1, 5.

³ V. medalioanele de scriitori, de la diaconul Coresi până la Demostene Botez, în care stratul biografic are un grad ridicat de relevanță în demersul hermeneutic, din volumul *Varietăți critice* (Editura pentru literatură, București, 1966; reluat în Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. V. *Varietăți critice. Medalioane franceze*. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Alexandru Farcaș și Ștefan Firică, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2022). Volumul din 1966 antologhează eseuri de critică și istorie literară publicate în presă în perioada 1944-1965.

⁴ Pentru climatul familial auster din copilărie, v. cap. *Bunica*, în *Amintiri*, Ediție revizuită, adăugită și prefațată de Simona Cioculescu, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2007, pp. 47-49.

⁵ Șerban Cioculescu, *Copăcel, copăcel...*, *Ibid.*, p. 31. Pe de altă parte, o anume legătură între discursul autobiografic și etica socialistă oficioasă subzistă măcar la nivel stilistic și la „seniorul” Cioculescu, dovadă că aceeași metaforă utilizată în *Memorii*, „cută [...] de seriozitate”, figurează într-o formă abia diferită în titlul unui articol pe linie, cu implanturi de limbă de lemn: Șerban Cioculescu, *Cută morală a seriozității*, „Scânteia”, anul XXXVI, nr. 7235, pp. 1, 4.

De la Mateiu citire. O polemică

Cioculescu începe să scrie despre Mateiu I. Caragiale în 1929, la apariția *Crailor de Curtea-Veche*, când deja avertizează despre apariția unor cercuri „mateolatre”, unde s-ar fi amestecat și Ion Pillat și Ion Barbu⁶. În contrapartida „cultului” literar *in statu nascendi*, cu ministranți atât de carismatici, criticul susține o receptare moderat favorabilă, sub formula rezervată „stimă literară rezonabilă”, care-i va aduce faimă inclusiv printre adversari. Tema mateină se va reîntoarce printre preocupările stăruitoare ale criticului după 1966, făcând substanța unei secțiuni separate a tomului *Caragialiana* (tot mai voluminos, cu fiecare nouă ediție) și declanșând una dintre cele mai interesante polemici din cariera lui târzie. Ne propunem să-i urmărim filamentele pentru a ilustra modul în care biografismul cioculescian târziu se conectează la cel profesat de tânărul Eugen Simion, într-un câmp literar dominat de principiul autonomiei estetice, care recomanda tăierea punților dintre om și operă. Printre partizanii autonomiei textului față de ingerințele biograficului se numără eseistii N. Steinhardt, Alexandru Paleologu și Alexandru George. De partea cealaltă, alături de Cioculescu îl regăsim de la un punct încolo pe Eugen Simion, aflat în perioada conceperii *Întoarcerii autorului*.

Primul schimb de replici are loc în 1970, în urma unui foileton publicat de Cioculescu la rubrica *Breviar*, în „România literară”⁷. Inițial, Alexandru George îi reproșează lui Cioculescu invocarea, în analiza literaturii lui Mateiu, a unor documente biografice (grefe de jurnal, scrisori particulare) nepublicate în prealabil, așadar pe care mediul scriitoricesc nu le putuse consulta pentru a-i contracara observațiile și dojenile. Cioculescu deținea o copie parțială a jurnalului redactat în franceză de Mateiu, pe care o transcrisese după originalul pus la dispoziție de Perpessicius, îngrijitorul ediției definitive din 1936, și din care nu reproducea decât, *miette à miette*, în propriile sale articole. În plus, în 1954 mai cumpăraseră de la N.A. Boicescu 28 de scrisori primite de la același Mateiu, dintre care dăduse publicității doar trei⁸. Or, Alexandru George își exprimă niște rezerve deontologice și metodologice față de gestionarea acestui mic tezaur. Întâi, nu i se pare etic ca istoricul literar să utilizeze niște date pe care nu le aduce la cunoștința publicului, integral: „În primul rând, vom nota că el folosește, pentru a-și sprijini susținerile, o sumă întregă de texte, în parte inedite. [...] Ne întrebăm: chiar dacă selecția nu s-a făcut tendențios, e procedeul cel mai drept să extragi din paginile cuiva care nu mai poate să replice exact ceea ce ar contribui la discreditarea amintirii sale, în loc ca cititorul să aibă în față întreg contextul și să poată judeca singur pe omul care se

⁶ Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. III. *Caragialiana*. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Alexandru Farcaș și Ștefan Fircă, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2020, p. 1135.

⁷ Șerban Cioculescu, *Între Mateiu și Ion Luca Caragiale (I-IV)*, „România literară”, anul III, nr. 13 din 26 martie, nr. 16 din 16 aprilie, nr. 17 din 23 aprilie și nr. 20 din 14 mai 1970, toate la rubrica *Breviar* de la p. 5. Reproduse în *Opere*, vol. III, *ed. cit.*

⁸ V. Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. III, *ed. cit.*, pp. 1137-1138, 1140.

mărturisește în ele?” Apoi, metoda comparației defavorabile între fiu și tată duce la șarjarea portretului fiului: „Domnia sa pune mereu în cumpănă pe cei doi Caragiale, acuzându-l neconținut pe Matei pentru aceleași motive pentru care-l apără pe Ion Luca. [...] Partea amuzantă e că tot ceea ce i se poate reproșa lui Matei există și în existența lui Ion Luca și, după cum se va vedea, într-un grad și mai mare.” Rezultatul ar fi un discurs în care se amestecă nepermis critica operei și a omului: „Diatriba domniei sale [...] amestecă atacurile împotriva omului cu desconsiderarea continuă a operei”⁹. E o lectură inteligentă și cusurgie a foiletonului, în urma căreia Alexandru George îi concede lui Cioculescu doar meritul de a fi adus în atenția publică (dar într-un mod trunchiat) niște documente inedite. „Dezvăluirile” vârstnicului istoric literar asupra scăderilor morale ale lui Mateiu continuă, cu prilejul unor cronici la micromonografia *Mateiu I. Caragiale* de Teodor Vârgolici (1970), la monografia *Opera lui Mateiu I. Caragiale* de Ovidiu Cotruș (1977) și cu alte ocazii, când tendința „hagiografică” în hermeneutica micului corpus matein i se pare că a luat avânt. Cioculescu se va mai apăra, peste un deceniu, de acuza de a fi proferat „diatribe” în contra autorului *Crailor...*¹⁰.

Același foileton apărut la rubrica *Breviar* îi stârnește o reacție și lui Alexandru Paleologu. În cauză e, iarăși, invazia biograficului în analiza de text. Două chestiuni îi reproșează Paleologu lui Cioculescu: întâi, confuzia dintre naratorul la persoana I și autor, în incipitul *Crailor...*, care denotă o confuzie anacronică între existențial și romanesc; apoi, tonul cicălitor cu care îl ceartă, postum, pe Mateiu pentru resentimentul față de Ion Luca, într-o relație tată-fiu care ar fi meritat un unghi de abordare mai profesionist: „Când maestrul Cioculescu ne învederează că fraza din prima pagină a *Crailor*, unde naratorul spune că ardea scrisorile de acasă, nu e decât minciună și laudăroșenie, căci în realitate ingraturul fiu le aștepta cu nerăbdare pentru subsidiile ce conțineau, nu știu cum să înțeleg concepția domniei-sale asupra ficțiunii literare. [...] În ce privește ingratitudea filială și regretabilul resentiment antipatern al lui Matei, cred (iertat să-mi fie), că s-ar cădea totuși altfel discutate, cum să zic? *la alt nivel*.” În disjungerea dintre autor și narator, dintre realitate și ficțiune, dacă nu chiar dintre morală (în sens îngust) și psihanaliză, se simte o diferență de generație critică, între cei doi polemisti. Critica biografică, bazată mai ales pe denunțarea unor carențe morale în cazul lui Mateiu, i se pare lui Paleologu o formă de defăimare: „Atât doar: toate aceste dezvăluiri pe care maestrul Cioculescu le crede așa de edificatoare dau sentimentul jenant al unor defăimări, «în absența

⁹ Alexandru George, *Între Ion Luca și Matei*, în *Semne și repere*, Editura Cartea Românească, București, 1971, pp. 43-45. V. și Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. III, ed. cit., pp. 1147-1148.

¹⁰ V. următoarele articole cioculesciene: ...*Un om de o mare candoare sufletească...* („România literară”, nr. 35, 27 august 1970, p. 5, la rubrica *Breviar*); „*Opera lui Mateiu I. Caragiale*” („România literară”, anul X, nr. 40, 6 octombrie 1977, p. 7, la rubrica *Breviar*); «*Diatribes*?» („România literară”, anul XIV, nr. 24, 11 iunie 1981, p. 7, la rubrica *Breviar*). Toate sunt reproduse în *Opere*, vol. III, ed. cit.

stăpânilor»¹¹. Iarși, Șerban Cioculescu reacționează cu întârziere de un deceniu, într-un articol pe cât de înțepător, pe atât de confratern¹². Trebuie spus încă că replicile sale, deși scrise cu o vioiciune cuceritoare, sunt mai puțin interesante ca reproșurile care i s-au făcut, introducând amendamente, retractări, inconsecvențe care nu aduc dezbaterii nimic nou.

Cu N. Steinhardt, polemica își lărgeste aria culturală, spațiul literar francez aflându-se atunci într-un moment de reevaluare a discursului anti-biografist proustian. În articolul său din 1980, Steinhardt nu pomenește numai eseul *Contre Sainte-Beuve* sau biografia sartriană a lui Baudelaire, luată ca reper de mahalagism și pedanterie, dar și obiceiul încetățenit în cultura mondială (și *pop*, am spune noi) de a scormoni prin toate micile mizerii pentru a găsi subiecte de senzație care să acapareze efemer atenția publică, dincolo de operă: „De la o vreme încoace se accentuează pe plan mondial tendința de a recunoaște tendințelor strict biografice (de preferință «senzaționale», «scandaloase») preeminența în operația de critică literară.” Această versiune de scandal a criticii biografice, numită peiorativ și „documentaristă”, ar fi ilustrată de Cioculescu în abordarea lui Mateiu din unghiul corespondenței și al însemnărilor de jurnal. Steinhardt se poziționează împotriva acestui tip de abordare a textului. Între comentariul biografic și cel estetic e distanța viață-artă și, în fond, material-imaterial, cu accentul valoric apăsător pe ultimul termen, de proaspăt unsul călugăr de la Rohia, care preia de la un prozator modern o metaforă bisericească: „Esența lumânării, spune Saint-Exupéry, nu e ceara care se topește și pătează, e lumina. Și nu-mi displace și nițel mister.” Duelul Steinhardt – Cioculescu e plin de înțelesuri și subînțelesuri, de unde și o intensitate neobișnuită. Pentru Steinhardt, psihanaliza existențială (ca cea sartriană) se poate întoarce împotriva criticului, indicându-i complexe și pulsuni inhibate. Cu alte cuvinte, nu scriitorul, ci criticul său s-ar institui ca subiect al psihanalizei, în vreme ce „ușile” artei îi rămân închise: „Cercetătorului, scandalul îi poate asigura notorietatea (vremelnică) ori satisfacțiile borborigmice. *Ușile salonului tot nu i se vor deschide*, măcar de ar îngălbeni de ciudă. Psihanaliza îi este aplicabilă și lui și nu încapă îndoială că i s-ar descoperi în subconștient motive și complexe nu mai puțin impure decât cele pasă-mi-te detectate la baza operei.” Pe de altă parte, culegând din textul lui Steinhardt cuvinte aruncate aparent întâmplător precum „anchetare”, „polițienesc”, „calomnie”, „agenți informatori”, „denunțuri”, e imposibil să nu bănuim în portretizarea procedurilor biografiste și o „șopârlă” politică: „Toată această imensă operație de colectare, anchetare și depistare o socotesc a răspândi un iz polițienesc, mi se arată primejdios de vecină cu *aria*

¹¹ Alexandru Paleologu, *D-ale istoriei literare*, „România literară”, anul III, nr. 23, 4 iunie 1970, p. 8, la rubrica *Confruntări*; reluat în *Ipoteze de lucru*, Editura Cartea Românească, București, 1980, pp. 312-313.

¹² *Un răspuns mult prea întârziat*, „România literară”, anul XIV, nr. 8, 19 februarie 1981, p. 7, la rubrica *Breviar* (reprodus în *Opere*, vol. III, *ed. cit.*). Răspunsul e declanșat de apariția volumului lui Paleologu, *Ipoteze de lucru*, cu puțină vreme în urmă.

calomniei și-mi evocă un conciliabul de agenți informatori. Critica excesiv și exclusiv biografică (arcan biografică ar fi mai corect) o bănuiesc a procura desfătări de foarte dubioasă natură și a face parte din prea omeneasca pornire spre bălăcirea cu nesaț în noroiul comun. [...] Nu-mi place să asist la deshumări, la inventarieri, la purificarea buzunarelor, la întocmirea unor fișe prea îndatorate denunțurilor, la autopsii¹³. Începând cu anii '50, Cioculescu pactizase cu statul „polițienesc”, ale cărui rigori Steinhardt le simțise pe propria piele în anii detenției. O mascată muștrare etică adresată academicianului răsplătit cu multiple privilegii de regimul R.S.R. nu e exclusă. Cu umorul lui benign, Cioculescu nu-i rămâne dator, taxând în treacăt condescendența confratelui „sui pe catalige”: „Nu-i port supărare lui N. Steinhardt pentru indirecta calificare de «critic documentarist», singurul moment de altfel în care îndeobște cuviinciosul critic se suie pe catalige ca să mă ia cam prea de sus și să mă asigure că «ușile salonului nu *mi* se vor deschide». Cum n-am râvnit niciodată la o existență salonardă, nefăurindu-mi nici steme imaginare, nici genealogii fabuloase, nu mă pot plânge de această exclusivă.” Aici, Cioculescu face aluzie la Mateiu, iubitor de luxurie boierească, însă fraza finală, conținând o propunere de pace, redirecționează imaginea salonului către N. Steinhardt: „nu văd ce ne desparte, afară de... salonul pe care i-l doresc deschis, neambiționând să patinăm împreună pe acele «parchete» lunecoase”¹⁴. Urarea ironică și refuzul de a-l însoți la bal, într-un regim politic pretins muncitoresc, par a codifica un alt *innuendo*, la simpatiile liberal-conservatoare de tinerețe ale lui Steinhardt, la care mai bătrânul critic, mereu om de stânga, nu aderase niciodată. Fostului deținut de la Gherla, subtilul *clin d'oeil* al academicianului îi va fi produs măcar un moment inconfortabil.

Critica biografică, între memorialistică și moralistică. Cioculescu par Eugen Simion

Eugen Simion știe de confruntările pe teren „matein” dintre Cioculescu și noua critică din lectura *Caragialienei* (1974). Nu îi dă dreptate decât pe jumătate biografului familiei Caragiale, ale cărui „comentarii usturătoare” sunt, deși juste etic, prea încrâncenate pentru jocul literar: „Atitudinea criticului este moralmente justă, însă am impresia că el ia prea în serios lucrurile și arată față de ele o neînduplecată severitate, când mai nimerit ar fi fost să-i stimuleze simțul ironiei care, de altfel, nu-i lipsește”¹⁵. În termenii pe care-i va diferenția mai târziu, Simion îl privește pe

¹³ N. Steinhardt, *Toate ne sunt îngăduite, însă nu toate ne sunt de folos*, „Viața românească”, anul XXXIII, nr. 9, septembrie 1980, pp. 78-80. Reprodus parțial în Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. III, ed. cit., pp. 1156-1158.

¹⁴ Șerban Cioculescu, *Disocieri necesare*, „România literară”, anul XIII, nr. 46, 13 noiembrie 1980, p. 7, la rubrica *Breviar*, reluat în Șerban Cioculescu, *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 958.

¹⁵ Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. I, Ediția a doua revăzută și completată, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 694. Pentru reacția lui Cioculescu, v. articolul său *Disocieri necesare*, loc. cit., reprodus în *Opere*, vol. cit., p. 952.

Cioculescu deocamdată ca pe un spirit „moralizator”, nu ca pe un „moralist”: un spirit care aplică principiile moralei curente pentru a-l judeca pe individ (în speță, pe scriitor), cu intenții pedagogice¹⁶.

Într-o cronică din 1980¹⁷, mai tânărul critic îl promovează însă și printre moralști, permițându-și să-i strecoare cu delicatețe sfatul de a nu se lepăda de ironie, „arma spiritelor libere”. Însă cea mai relevantă deplasare de accent din discursul lui Simion privește valorizarea speciei biografice practicate de Cioculescu. După ce menționează relația dintre critica românească tânără și noua critică franceză, Simion speculează momentul pentru a aminti regretul lui Roland Barthes că „programul lui Lanson n-a fost dus până la capăt”, pentru a proclama imediat: „Este într-adevăr ridicol să disprețuim biografia critică.” Proiectul de a aduce la zi argumentele teoretice în favoarea reintroducerii filonului biografic în discursul critic se va solda cu volumul *Întoarcerea autorului*, publicat un an mai târziu. În această cronică, autorul se mulțumește să reabiliteze demersul cioculescian, descalificat de colegii săi de generație ca vetust în virtutea unei prejudecăți: „Șerban Cioculescu face, în continuare, o erudită critică de tip biografic deși, într-un articol, se arată dispus să accepte disocierea dintre *operă* și *autor*, introdusă în critica modernă de Proust într-un celebru articol împotriva lui Sainte-Beuve.” Chiar și ocupându-se de hermeneutică în spirit modern, el revine la profilul uman din spatele operei: „De la text ajunge repede la om, fixat, de regulă, într-un portret moral. Plăcerea criticului de a descoperi un *character* într-o pagină literară este vizibilă.” Atunci când „caracterele” îi sunt contemporane și familiare, „exegeza se transformă [...] într-o memorialistică spumoasă” ale cărei obiecte sunt Păstorel Teodoreanu, Vladimir Streinu, Zaharia Stancu, G. Oprescu, Mihail Sebastian ș.a.m.d. Toate semnalele stilistice indică o înțelegere a criticii biografice dincolo de corsetul unui jargon specializat (de exemplu, psihanalitic), în sensul unei lejerități metodologice care are rolul de a deschide literarul către extraliterar, adăugând experienței estetice epitete din sfera „plăcutului” sau „agreabilului”. Din grafia cu litere cursive, înțelegem că adevăratul inamic al experienței estetice este, pentru Simion, *terorismul metodologic* (citește: moda limbajelor metaliterare hiper-specializate,

¹⁶ „trebuie făcută o deosebire între un «moralist» și un spirit «moralizator»; moralistul este acela care studiază omul și morala lui, adică filosofia sa de existență, cu virtuțile și viciile lui, punându-le pe toate în discuție, pe când moralizatorul pleacă, în discursul său, de la o morală acceptată (un model moral bazat pe principii intrate deja în morala comună), incontestabilă, spunând celor ce-l citesc sau îl ascultă ce trebuie să facă și să nu facă, ce e bine și ce e rău, în fine, rolul preponderent pe care și-l asumă spiritul moralizator fiind acela de pedagog în sfera religiei (și implicit a moralei), îndrumător, luminător al individului și al nației” (Eugen Simion, *Moralști români, Dicționarul general al literaturii române*, vol. V: M-O, Ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, Academia Română, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2019, p. 535).

¹⁷ Eugen Simion, *Critica biografică*, „România literară”, anul XIII, nr. 36, 4 septembrie 1980, p. 11. Citatele din întregul paragraf sunt preluate din această sursă.

din siajul structuralismului), nicidecum promenadele critice de la om la operă și înapoi: „Critica biografică nu și-a epuizat instrumentele. Șerban Cioculescu are talentul s-o facă, într-o epocă de *terorism metodologic*, legitimă și chiar plăcută. Este agreabil să afli ceva despre petrecerile, în spirit, ale oamenilor de cultură din secolele trecute sau amănunte din biografia scriitorilor importanți. [...] Încă o dată: critica biografică mai are ceva de spus în literatură. Erudiția și spiritul moralistic merg bine împreună. Mai ales când sunt luminate de ironie, arma spiritelor libere.” Compensator față de rezervele congenerilor, Simion plasează critica biografică a lui Cioculescu în două bune vecinătăți: a memorialisticii și a moralisticii.

Apreciindu-i amenitatea, Cioculescu nu va accepta calificarea de critic biografist, deranjat probabil de conotația frivolității, pe care o va fi bănuț în insistența lui Simion asupra „agreabilului”. Urmează deci o serie de nuanțări: „În măsura în care amănuntul biografic îmi

servește pentru decelarea (cum zic medicii) «eului profund» (cum spune critica nouă), mă servesc de el, dar nu așa cum crede Eugen Simion, ca să-mi distrez cititorii.” În schimb, Cioculescu reclamă o legătură cu poziția lui Steinhardt, „când disociază opera de om”, arătând că putem admira *Luceafărul* „fără a crede în divulgările lui I. Al. Brătescu-Voinești și în pretinsele paralelisme ce i-ar fi fost încredințate de către Titu Maiorescu (El – Demiurgul, Eminescu – Luceafărul, Veronica Micle – Cătălina, I.L. Caragiale – Cătălin)”¹⁸. Și totuși, discriminând între măștile ficționale și persoanele reale în cazul poemului eminescian, același critic n-a mai făcut la fel de prompt diferența dintre naratorul și autorul *Crailor de Curtea-Veche*, și nici dintre un personaj al aceluiași roman și I.L. Caragiale¹⁹ chiar în același articol, ceva mai jos. „Disocierile” pe care le trasează în acest răspuns polemic sunt înșelătoare, pornite de la faptul că și el, format totuși la școala lovinesciană, aruncă blamul asupra criticilor care depășesc sfera esteticului. Nu întotdeauna; autorul *Vieții lui I.L. Caragiale* își mărturisește altădată afinitatea electivă pentru demersul lui Sainte-Beuve: „Dacă ar fi totuși să-mi găsesc printre scriitorii francezi influența cea mai folositoare, m-aș referi la Sainte-Beuve, pentru că eu caut la un scriitor structura morală, conformația sufletească, caut omul în scriitor”²⁰. E o evidentă contradicție internă între promotorul esteticului în spirit sburătorist și scotocitorul în cutele biografilor de mari scriitori, pe care Cioculescu, spirit nesistematic, denigrator al reflecției teoretice și metodologice, nu (și-)o va explica niciodată. Polemizând surzător și insistent cu noii adepți ai autonomiei operei literare, el refuză și oferta unei alianțe sub egida criticii biografice. Cu toate retractările și re poziționările sale, Cioculescu rămâne în anii 1970-’80 un sainte-

¹⁸ Șerban Cioculescu, *Disocieri necesare*, loc. cit., preluat din *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 957.

¹⁹ „scurtul roman, mai mult povestire decât roman, e prezentat la persoana întâi, [...] autorul are două nepermise ieșiri transparente împotriva tatălui său” (*Ibid.*). Firește, nu autorul, ci naratorul romanului are „două nepermise ieșiri” împotriva tatălui său, și nu al autorului.

²⁰ *Cu Șerban Cioculescu despre el însuși*, interviu de Ioana Lipovanu-Theodorescu, „Tribuna”, anul XV, nr. 18, 6 mai 1971, p. 15.

beuvian nostalgic, memorialist și moralist prin înclinație, opac la și amuzat de noile -isme, un critic de modă veche prin care lumea literară își reactualiza legăturile cu trecutul interbelic, mai nespecializat dar și mai liber.

Concluzie: o controversă cu miză teoretică, două alianțe tactice

Un cititor derutat de eschivele cioculesciene între cele două poziții (excluzând/incluzând autorul din ecuația interpretării operei) ar putea conchide că ne aflăm într-unul din cazurile particulare ale adagiului wittgensteinian potrivit căruia majoritatea problemelor de ordin filosofic sunt, în fond, doar neînțelegeri de limbaj²¹. Nu pretindea și Cioculescu, la fel ca Steinhardt, după atâtea contraziceri, că „disociază opera de om”? În realitate însă, cele două tabere nu susțin aceeași idee cu alte cuvinte. În pofida inconsecvențelor de la nivel discursiv, dezbateră e relevantă pentru evoluția ideologiei prozei din anii 1970-'80, și nu una dintre nenumăratele polemici eșuate în pamflet din istoria literaturii române pe care le tot deplângeau criticii, de la E. Lovinescu până la Ion Simuț²². Discursurile implicate în conflict reflectă susținerile și limitările unor poli teoretici antagonici: o critică biografică, recuperată din trecut de Șerban Cioculescu și ranforsată cu argumente noi de Eugen Simion, vs o critică artistică, proclamată de Alexandru George, Alexandru Paleologu și N. Steinhardt, respingând energic ingerințele realului în ficțional și ale eticului în estetic. Exemplul lui Mateiu e, și el, un *casus belli* bine ales: pe de o parte, proza lui a procesat diverse biografeme, mai cu seamă *Craii...*; pe de alta, scriitorul-dandy și-a reinventat biografia ca pe o prelungire a ficțiunii (și-a negat originile reale, și-a proiectat o genealogie fantastă, și-a transplantat în viață diverse demonisme post-romantice). Transferul dintre existențial și ficțional s-a realizat în dublu sens, servind destule oportunități de analiză ambelor tabere, pro- și anti-biografistă. Abuzurile interpretării sunt, de asemenea, prezente de ambele părți. Mai evidente sunt la Cioculescu, ale cărui exegeze se blochează în dojeni la adresa autorului, însă discursurile lui George, Paleologu și Steinhardt își

²¹ „Cele mai multe propoziții și întrebări care au fost enunțate despre chestiuni de ordin filozofic nu sunt false, ci sunt nonsensuri. De aceea, nu putem să răspundem deloc unor întrebări de acest tip, ci doar să constatăm că ele sînt nonsensuri. Cele mai multe întrebări și propoziții ale filozofiei se bazează pe faptul că noi nu înțelegem logica limbajului nostru. [...] Și nu este de mirare că cele mai profunde probleme *nu* sunt propriu-zis probleme.” (Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, notă istorică și *În ajutorul cititorului* de Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, Editura Humanitas, București, 2001, paragraful 4.003, pp. 95-96).

²² E. Lovinescu, *Spiritul pamfletar*, „Adevărul”, anul LI, nr. 16438, 2 septembrie 1937, p. 1, la rubrica *Momente din viața literară*; Ion Simuț, *Camil Petrescu furios*, „România literară”, anul XXXVII, nr. 51-52, 28 decembrie 2004 – 11 ianuarie 2005, p. 13. Vezi și Nicolae Manolescu, *Polemică și pamflet*, „România literară”, anul XLIII, nr. 3, 21 ianuarie 2011, p. 3; de asemenea, vezi grupajul *Civilizația polemicii la români*, „Vatra”, nr. 8 (425), august 2006, pp. 38-68.

asumă riscul de a suspenda legăturile ficțiunii cu realitatea, construind o utopie tipică pentru etosul compensator al estetismului socialist, pe care Sveta Lukici îl vedea răspândit în toată Europa est-centrală de după sfârșitul stalinismului²³. Importând neomodernismul (post-)structuralist din Occident și adaptându-l la rigorile politice ale dictaturilor sovietoide, asemenea abordări regizau într-un mod convenabil retragerea „jocului secund” al ficțiunii din realitate. Șerban Cioculescu refuză tendința noului estetism, cu armele demodate ale interbelicului, iar Eugen Simion îl validează invocând repere bibliografice *à la page*. La rândul său, din această alianță el câștigă pentru iminentul său proiect de anvergură, volumul în pregătire *Întoarcerea autorului*, pe lângă lista teoreticienilor francezi comentați pe îndelete (Sartre, Starobinski, Doubrovsky ș.c.), un ilustru precursor local, în persoana îndrumătorului său doctoral.

BIBLIOGRAFIE:

Cioculescu, Șerban, *Cu Șerban Cioculescu despre el însuși*, interviu de Ioana Lipovanu-Theodorescu, „Tribuna”, anul XV, nr. 18, 6 mai 1971.

Cioculescu, Șerban, *Cuta morală a seriozității*, „Scânteia”, anul XXXVI, nr. 7235, pp. 1, 4.

Cioculescu, Șerban, *Legătura literaturii cu viața*, „Scânteia”, anul XXXV, nr. 7028, 2 iulie 1966, pp. 1, 5.

Cioculescu, Șerban, *Amintiri*. Ediție revizuită, adăugită și prefațată de Simona Cioculescu. Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2007.

Cioculescu, Șerban, *Opere*, vol. II. *Aspecte literare contemporane. Viața lui I.L. Caragiale. I.L. Caragiale*. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Bianca Burța-Cernat, Ștefan Fircă și Alexandru Farcaș. *Introducere* de Eugen Simion. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2019.

Cioculescu, Șerban, *Opere*, vol. III. *Caragialiana*. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Alexandru Farcaș și Ștefan Fircă. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2020.

Cioculescu, Șerban, *Opere*, vol. V. *Varietăți critice. Medalioane franceze*. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante și indici de Alexandru Farcaș și Ștefan Fircă. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2022.

George, Alexandru, *Semne și repere*, Editura Cartea Românească, București, 1971

Lovinescu, E., *Spiritul pamfletar*, „Adevărul”, anul LI, nr. 16438, 2 septembrie 1937, p. 1, la rubrica *Momente din viața literară*.

Manolescu, Nicolae, *Polemică și pamflet*, „România literară”, anul XLIII, nr. 3, 21 ianuarie 2011, p. 3.

²³ V. Andrei Terian, *Socialist Modernism as Compromise: A Study of the Romanian Literary System*, „Primerjalna književnost”, 42.1, 2019, p. 141.

- Paleologu, Alexandru, *Ipoteze de lucru*, Editura Cartea Românească, București, 1980.
- Simion, Eugen (coord. gen.), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. V: M-O. Ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi. Academia Română, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2019.
- Simion, Eugen, *Critica biografică*, „România literară”, anul XIII, nr. 36, 4 septembrie 1980, p. 11.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I. Ediția a doua revăzută și completată. Editura Cartea Românească, București, 1978.
- Simuț, Ion, *Camil Petrescu furios*, „România literară”, anul XXXVII, nr. 51-52, 28 decembrie 2004 – 11 ianuarie 2005, p. 13.
- Terian, Andrei, *Socialist Modernism as Compromise: A Study of the Romanian Literary System*, „Primerjalna književnost”, 42.1, 2019, pp. 133-146.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus logico-philosophicus*. Traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, notă istorică și *În ajutorul cititorului* de Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru. Editura Humanitas, București, 2001.

A LITERARY ALLIANCE. FROM BIOGRAPHICAL CRITICISM TO THE RETURN OF THE AUTHOR

Abstract: In the milieu of interwar Romanian modernism, Șerban Cioculescu showed a particular interest in the making of literary biographies, which in the post-war decades resulted in a self-styled version of biographical criticism. This article follows the avatars of a heated debate developed in 1970-‘80s around the life and works of writer Mateiu I. Caragiale, involving, on the one hand, Alexandru George, Alexandru Paleologu, and N. Steinhardt, and on the other, Șerban Cioculescu and Eugen Simion. While the former group claims a textual hermeneutics devoid of biographical speculation, the latter supports the revival of biography-based analysis. Eugen Simion finds in Șerban Cioculescu’s approach a valuable ally, while preparing his book *Întoarcerea autorului* (*The Return of the Author*, 1981), to defy the mainstream anti-biographical orientation of Romanian criticism, and re-introduce, in the spirit of French theory (like Jean Starobinski or Serge Doubrovsky’s), the figure of the author in text interpretation.

Keywords: *Socialist aestheticism, biographical criticism, return of the author, narrator.*